

העליות הבלתי לגאליות בתקופת המנדט המכביות הראשונות – כלי לעליית צעירים לארץ ישראל

א. מבוא:

המכביה השנייה (1935) התקיימה תחת שלטון המנדט הבריטי. היא התרחשה בצילו הכבד של הספר הלבן השני (1930) אשר הגביל את העלייה לארץ ישראל, מחד גיסא, והתנכלויות השלטון הנאצי בגרמניה ליהודים, מאידך גיסא.

ההגבלות הבריטיות לצד הרצון להימלט מאירופה הובילו לניסיונות עקיפת האיסורים הבריטים, ובפועל – לעלייה הבלתי לגאלית.

עלייה זו, המוכרת לנו בשם 'העפלה', התרחשה ברובה המכריעה בדרכי הים. אך אין להתעלם גם מהעלייה בדרכי היבשה ומדרכים מקוריות נוספות בהן הצליחו היהודים להערים על הבריטים ולעלות לא"י. אחת הדרכים הללו הייתה – הגעה כחלק ממשלחת הספורטאים והמלוויים למכביה, והשתקעות בישראל.

ב. אוכלוסיית היעד:

- תלמידי כיתות ט' הלומדים על בניית התשתית למדינה יהודית בתקופת המנדט
- תלמידי כיתה יא' הלומדים על המאבק להקמת המדינה – העלייה הבלתי לגאלית.¹

ג. מטרת השיעור:

- הכרת תרומת המכביות לעלייה הבלתי לגאלית לארץ ישראל בתקופת המנדט.
- הכרות עם ההיסטוריה של הספורט הישראלי – המכביות והספורטאים היהודיים שעלו לארץ.
- קישור בין נושאים שנלמדו בשלבים שונים של תכנית הלימודים (ט', י', יא') להוכחת רצף הגיוני בתהליך הלמידה – 'עבודת ההווה' ופעילות התנועה הציונית, העליות לא"י בתקופת המנדט.
- הארת נושא מתוך תכנית הלימודים תוך התייחסות לאירועים שוטפים המתקיימים בישראל – המכביה ה-18 הצפויה להתקיים בקיץ תשע"ג.

¹ בכיתה יא' ההתייחסות לעלייה הבלתי לגאלית הינה בעיקר בשנים 1945-1949, תקופה בה לא התקיימו מכביות. עם זאת, הנושא עשוי לקשר בין המבוא ליחידת 'בונים מדינה' ובין המאבק להקמת המדינה בתחום העלייה.

- עיסוק בסוגיה היסטורית מתוך נקודת מבט הקרובה לעולמו של הילד – הספורט.
- תרגול שימוש במקורות חזותיים בלימוד היסטוריה.

ד. חומר רקע למורה:

ב-1919 התקיים הכינוס הראשון של הסתדרות המכבי בא"י. 500 משתתפים מבני הארץ נטלו חלק בכינוס זה. הכינוס היה מרשים בעצם החידוש שבו, אם כי, באופן "תמוה" למדי, נשמעה כנגדו ביקורת על "מחסור בסדר, דיוק ומשמעת".²

שנתיים לאחר מכן, ב-1921 התכנס הקונגרס הציוני ה-12 אשר הכריז על הקמת הסתדרות מכבי העולמי. מכאן כבר נפתחה הדרך לרעיון לקיים משחקים אולימפיים יהודיים – המכביה, או כפי שהיא נקראה בתחילה – המכביאדה.³ את התהליך הוביל יוסף יקותיאל.

יוסף יקותיאל, יוזם המכביה

יוסף יקותיאל, בקונגרס מכבי העולמי, 1929:

המכביה, כינוס הספורט העולמי שלנו, תשמש לנו מבחן כוחות ועליה במדרגות חינוך הספורט, ועל פי תוצאותיה נכוננו צעדנו בעתיד. מלבד מבחן הספורט תשמש המכביה מבחן לאומי למאות ואלפי הצעירים העברים אשר יעלו לארץ ישראל לקחת חלק בה. הם ישאפו אוויר המולדת, יאזינו לשפת עמם הקמה לתחיה וישוּבו לגולה מלאי עוז ומרץ להמשיך בעבודת עמם, עד בוא זמנם לעלות ארצה. ולא רק בגוף בלבד נטפל בכינוסנו אלא גם בנפש

וברוח ישראל. במכביה כמו במשחקים האולימפיים תיערכנה התחרויות בכל מקצועות הרוח כגון: אמנות וספרות, תערוכות בכל ענפי היצירה שבחיי העל העברי. כל אלה יתנו ויוסיפו תפארת למכביה [...]

המכביה שבה ישתתפו אלפי אנשים ושתמשוך אליה אלפי מבקרים מחוץ לארץ תכניס הון חדש לארצנו הקטנה, לתועלת כל יושביה. בנין אצטדיון עברי-לאומי יעסיק מאות פועלים במשך שנה שלמה ומאות משפחות תהא פרנסתן עליו.⁴

קיום המכביות היה תלוי בנכונותם של הבריטים, בעלי המנדט על א"י, לקיים את כינוס המכביה. הנציב הבריטי סר ארתור ווקופ, אשר נכנס לתפקידו ב-1931, אהד את הרעיון. הוא הסכים לתת חסות למכביה אך העמיד תנאי – שיתוף קבוצות ערביות ובריטיות במשחקים הספורטיביים.

² חיים ויין, **המכביות בארץ ישראל**, הסתדרות עולמית מכבי ומכון וינגייט, עמ' 13

³ שם זה נזנח מאוחר יותר בטענה ש'מכביה' נשמע עברי יותר.

⁴ ויין, עמ' 16

מסע גיוס המשתתפים למכבייה הראשונה החל ב-1930. שני מסעות רוכבי אופנוע יצאו מא"י לאירופה, עברו בקהילות השונות ועוררו אותן לשלוח נציגים למכבייה.

בתחילה התכוונו המארגנים לקיים את המכבייה בירושלים, אך בשל העדר תנאים פיסיים מתאימים הוחלט לקיימה בתל אביב. לצורך כך הוקמו בתוך שישה שבועות בלבד, אצטדיון על גדות שפך הירקון, מגרש כדורגל ומתקנים לקיום תחרויות אתלטיקה קלה. מאחר ולא הייתה בישראל בריכה הראויה לשמש בתחרויות, התקיימו תחרויות השחייה בנמל חיפה, כש"הבריכה" הייתה בפועל מתחם ימי מגודר על ידי סירות.

למכבייה הראשונה ב-1932 הגיעו 390 ספורטאים, בהם כוכבי אתלטיקה יהודים כקבוצת הכדורגל - הכוח וינה, מתאגרפי גליל מכבי פולין, סייפים, שחיינים ומתעמלים ממכבי הונגריה. טקס הפתיחה כלל מופעי תיאטרון 'האוהל', ו'הקמרי', במבחר מחזות בנושאים מקראיים.

טקס הסיום כלל מופע התעמלות המוני, ומפגני ראויה של אופנועים ורוכבי סוסים. המשתתפים רכשו את התלבושות בצבעי כחול – לבן בכספם.

יהודי פולין זכו במקום הראשון ונבחרת ארץ ישראל השיגה ניצחון אחד בתחום הסייף.⁵

הספורטאים שהגיעו למכבייה היו חייבים להשאיר דמי פיקדון כדי להבטיח את שובם לארצות המוצא שלהם ולמנוע הישארותם בישראל כעולים בלתי לגאליים. אף על פי כן רבים מאלה שהגיעו להשתתף במכבייה בחרו לוותר על דמי הפיקדון ובלבד שיוכלו להישאר בא"י.

ב-1935 התקיימה המכבייה השנייה. בגרמניה כבר שלטה המפלגה הנאצית וההתנכלויות ליהודים הלכו וגברו. אי לכך ייחסו המארגנים חשיבות רבה למפגן הכוח היהודי. בד בבד נתפסה המכבייה כהזדמנות לעקיפת מכסות העלייה הבריטיות (הסרטיפיקטים).

⁵ חיים קאופן, "המכבייה הראשונה", אתר מט"ח: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=8009>

לפיכך לא בכדי כונתה מכביה זו 'מכביית העלייה'. למעשה המכביה תוכננה מראש באופן שיאפשר למשתתפים להסתגל לארץ ולמלט עצמם ממוראות אירופה. 1,350 משתתפים, מ-28 מדינות, הגיעו לארץ וכן כ-1000 מלווים (בני זוג, חלקם פיקטיביים, ומלווים נוספים).⁶

ואכן, רבים מבין המגיעים בחרו שלא לשוב לארצותיהם. המקרה המובהק ביותר היה של משלחת בולגריה אשר כל 350 משתתפיה נותרו בישראל. הם שלחו לבולגריה את כלי התזמורת הייחודית שהביאו עימם ובעצמם נותרו כעולים בלתי לגאליים. רוב נציגי ליטא בחרו אף הם להישאר בארץ והצילו עצמם מציפורני הנאצים.⁷

ב-1938 בוטלה המכביה בשל מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (המרד הערבי הגדול). המכביה השלישית התקיימה כבר לאחר הקמת המדינה (1950), ומאז הן מתקיימות אחת לארבע שנים.

ה. השיעור

מומלץ לפתוח בפסקת המבוא בפתיח למערך שיעור זה.

<http://vimeo.com/51517032>

עד דקה 6:27

מקס נורדאו, 'יהדות השרירים' והקמת אגודות ספורט יהודיות ברחבי העולם היהודי.

לדיון:

- מדוע הוקמו אגודות ספורט יהודיות נפרדות משל אגודות הספורט הלא יהודיים?
- מה מאפיין את שמות האגודות היהודיות שהוקמו?

<http://vimeo.com/51523150>

דקות 52:3-35:3 : המכביה ה-1

- כיצד התמודדו המארגנים עם הקשיים שעמדו בפניהם במכביה הראשונה?

⁶ צבי צמרת, "המכביות: המשחקים האולימפיים של העם היהודי", אתר מט"ח: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=13087>

⁷ צבי צמרת, "המכביות: המשחקים האולימפיים של העם היהודי", אתר מט"ח: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=13087>

<http://vimeo.com/51517032>

דקות 28: 50 – 23: 28

המכביה השנייה – מכביית העליה

- מדוע דרש המנדט הבריטי שמשותפי המכביה ישונו לארצותיהם עם תום המשחקים?
- מדוע הסכימו הנאצים לאפשר למשלחת יהודית לצאת למכביה?
- מהו, לדעתכם, ההישג הגדול ביותר של המכביה השנייה?
- הסבירו את הדילמות עימם התמודדו הספורטאים היהודיים במכביה זו?
- מהן הדרכים בהן עלו ארצה?

<http://vimeo.com/51402060>

עד דקה 3: 40

איך זוכרים היסטוריה?

משתתפים במכביות נזכרים במכביות ומתווכחים במרץ על השאלה מה באמת היה?
הקטע (ההומוריסטי) מזמן לנו הזדמנות לשוחח עם התלמידים על מהות העדות האישית –
יתרונותיה וחסרונותיה בשחזור ההיסטוריה ולימודה.

לסיכום:

- העלייה הבלתי לגאלית התרחשה בדרכי הים והיבשה כאחד – ובאופנים יצירתיים ביותר.
- הספורט היהודי הינו בעל היסטוריה מעניינת ומפוארת, בניגוד למיתוס.
- המכביה ה-20 העתידה להתקיים הקיץ הינה המשך בשרשרת היסטורית.

בהצלחה

ד"ר אורנה כץ אתר

מפמ"ר היסטוריה